

“Қорқыт ата” кітабы

Алтаев Ж.А

ҚОРҚЫТ АТА КІТАБЫ

«ЖАЗУШЫ» НАСПАСЫ

Араб саяхатшысы ибн-Фадланның «Еділге саяхат» Нахшабидің «Тотынаме» және оғыздардық ІХ-Х ғасырларда туып, XV ғасырда хатқа түскен «Китаб дадам Коркут ғали лисан тайфа оғузан» деген батырлық жырларын қазақ тіліне аударған. Соңғы жырдық қазақша аты •— «Оғыз тайпасының тілінде жазылған «Қорқыт ата кітабы» деген сөз. Дед (дяд, дада) — көне сақтар сөзі, түріктер «ата» деп кеткен.

*Лисан — тіл, диалект деген мағынада. Ғали - биік деген сөз. Осыларды қысқартып «қорқыт ата кітабы» дейміз.

Әуелбек Қоқыратбаев, профессор

«Қорқыт ата кітабының» екі түрлі нұсқасы бар. Бірін — Дрезден (Германия), екіншісін — Ватикан (Италия) нұсқасы дейміз. Дрезден нұсқасында 12 түрлі сюжет болса, Ватикан нұсқасында сонық алтауы ғана бар. Әзірге көп тілге аударылып, көбірек зерттелгені — Дрезден нұсқасы. академик В. Бартольд үлесін ерекше атауымыз керек. Ол Дрезден жазбасын неміс-терден түсіріп алып, 1922—1925 жылдар арасында аударып шыққан болатын.

Алғашқы бес тараудық түрікше текстін 1910 жылдары «ЗВО» журналында жариялаған еді. Сол аудармалар түзетіліп, жетілдіріліп 1950 жылы Бакуден «Деде Коркут», 1962 жылы Москвада (СССР ҒА) «Книга моего деда Коркута» деген атпен орыс тілінде басылды.

«Kitabi — Dədə Qorqud» —
Azərbaycan və bütün
türk xalqlarının
möhtəşəm dil abidəsi,
qədim oğuz tayfalarının
qəhrəmanlıq eposudur.

The literary legacy of Azerbaijan
and all Turkish peoples, has been
handed down to us
by «Kitaby — Dada Gorgud»,
he has provided heroic
and epic legends
of the ancient Oguz Tribes.

1999 Kitabi – Dədə Qorqud 1300

AZƏRBAYCAN 1000 m

1999 Kitabi – Dədə Qorqud 1300

AZƏRBAYCAN 1000 m

1999 Kitabi – Dədə Qorqud 1300

AZƏRBAYCAN 1000 m

«Kitabi — Dədə Qorqud» • 1300

«Dada Gorgud» (Book of My Grandfather Gorgud)

Сонымен біз «Қорқыт жырларын» ондағы шежірелік арқауға сай үш кезеңге бөлеміз:

Оғыз-қыпшақ ұлысының ұйымдасу кезеңін суреттейтін жырлар. «Бәмсі-Байрақ», «Дирсе хан баласы» «Қан-Төрәлі», «Домрул», ішінара «Бисат» жырлары жатады. Селжүк қызын алатын Қан-Төрәлі түрікмен.

Түрікмендер мен пешене тайпалары арасықтағы 34 жылға созылған алалықты суреттейтін жырлар. Екрек, Секрек, Имран жырлары жатуға тиіс. Ұшан оғыз баласы Екрек

(Игенек) пен Секрек ит аты, олар Қазанның Әлмүшке тұтқын болған әйелі Бөрлі сұлудан туған. Бірақ олар кейін түрікмен елін тапқан қазанның батырлары болып көрінеді.

Оғыз-қыпшақ ұлысының ыдырауын білдіретін жырлар. Бұған көбіне-көп ішкі оғыздарға қарсы бас көтерген, Қазанның қырқыпшақтарынан аманатқа алған өгей баласы Аруз жыры (12) жатады.

ДИРСЕХАН ҰЛЫ БҰҚАШЖАН ТУРАЛЫ ЖЫР

бір күні Қам-Ған лы
Баяндүр
оғыз елінің бектеріне жылына бір рет той беруші еді,
сол тойын бас-
тап, оған ең семіз деген жылқыларды, түйе,
қойларды сойғызды.

بساط دپه کوزي اولدرنكي توي بيان ايدرخانم هي

مکر خانم بركون اغوز اوتوررکن اوستنه
بغی کلدی دون الجنده اورکدی کوچدی
متچوب [تچوب] کیدرکن اروز قوجه نك
اوغلنجی دشمش بر اصلان بولم کوترمش
بسلمش اغوزکنه ایامله کلوب یوردنه فوندی
اغوزخانک ایلنجسی کلوب خیرکتوردی
ایدرخانم سارون بر اصلان چغرات اورر
اپول اپول [ایول ایول] یوریشی اسم کبی ات
بصوبی قان سومر اروز ایدرخانم اوزکدکر
وقتین دوشن منم اوغلنجقم در بلکه دیدی
بکلی بندیلر اصلان یتاغی اوزرینه کلدیلر
اصلانی قالدرب اوغلانی طوتدیلر اروز
اوغلانی الوب ایونه کتوردی شادیلق
اتدیلر یه الجمه اولدی اما اوغلانی نغدر

қорқыт бұдан басқа не айтқан екен соған келелік, хан ием: «Сай-
дық шөбін жекен білер, түздік шөбін бөкен білер. Күн мен түннің
келгенін бозторғай білер. Ұлдық кімнен туғанын ана білер.

Иесінің

иісін ат білер. Жүктің ауыр-жеңілін есек білер. Беліне қай жерден
арқан түскенін тек білер. қолына қобыз ұстаған ұзан елден елге,
бектен бекке барады. Кімнің батыр, кімнің бақыл екенін жырау
білер. қобизын сарнатқан жырауға думан керек. Уа, хан ием,

мынау

жарық дүниеде тәңірім (сіз бен бізді) адастырып, жарты жолда
қал-дырмасын».

Әйел төрт түрлі болады депті Қорқыт. Оның бірі — ниеті құраған әйел, екіншісі — ынсапсыз әйел, үшіншісі — үйдің құты болған әйел, төртіншісі — кесір әйел. Әйел біткеннің ең жаманы осы. От басының құты (тірегі) болған әйел даладан бір қонақ келсе, үйінде ері болмаса да, оған сусын беріп, бар дәмін алдына қояды, сыйлап аттандырып салады. Б л ар — Айша мен Фатимадан бата ал-ган әйелдер. Хан ием, м ндай әйелдер мыңдап өссе де көп емес, бәл-ки аз. Сіздің ошағыңызға сондай әйел кез болсын.

Одан соңғысы — ынсапсыз, қанағатсыз әйел. Ондай әйел таңер-тең төсегінен тұрып, беті-қолын жумастан тоғыз тоқаштың бәрін аударыстырып, ең тәуірін таңдап жейді, аузын томпайтады, бір шелек айранды басына көтеріп, қарынды қампитады, содан соң маңдайын сабалап, жылана бастайды да: «қараң қалғыр, осы күйге мен ңай-дан душар болдым. Бір күн қарным тойып ас ішпедім, жүзіме күлкі келмеді, аяғыма ілген башмағым болмады, бетімнен перде түспеді. Ерім өліп басқа біреуге тисем, бағым ашылар еді, сол үмітім өшпе-сін»,— дейді. Хан ием, ондай әйел мың болса да, өсіп-енбесін, сіздің ошағыңызға кез бола кермесін.

Одан соңғысы салақ әйел дейміз. Ондай әйел төсегінен т рған соң беті-қолын жуады, үйдің (шатырдың) ол шеті мен б л шетіне қа-райды да, күбіні абыл-қ был пісіп, керпе-тесегін жинайды. Содан соң «шүү!»— деп ауыл кезіп, түс қайта үйіне оралады.